

ОЛЬГЕРД ШОЛИТ БОЧКОВСЬКИЙ: ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЕМІГРАЦІЇ

Загальноприйнятою є думка, що процес формування національної ідентичності особистості має певні закономірності та проходить низку фаз у своєму розвитку. У спрощеному варіанті її пробудження починається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників; згодом до цього процесу долучаються навчальні заклади, як осередки соціалізації та реалізації програми виховання громадянина національної держави, тощо. У результаті “Я-образ” особистості наповнюється національною складовою. Таким чином, важливу роль для самоідентифікації людини мають етнічний та політичний чинники, а також, як показують події останніх років, не послаблює своїх позицій і релігія.

Предметом нашого дослідження став процес становлення світогляду Ольгерда Бочковського та його самоідентифікація як українця. Етнічна та політична складові взято за основні для осмислення. Увесь процес самовизначення розглядається з позиції філософії екзистенціалізму, оскільки саме цей напрям дає можливість найкраще розкрити особистісно-психологічні моменти теми. До джерельної бази включено джерела особового походження – реєстраційні книги, паспорти, особисті анкети тощо, спогади Ольгерда Бочковського та його сучасників, епістолярій, праці вченого, а також тогочасну періодику.

Історіографію теми складають, насамперед, праці науковців, в яких розглядаються загальнотеоретичні аспекти національної ідентифікації та еміграції. Інтерес до осмислення цієї проблематики зберігається протягом значного періоду часу, тому й літературний масив є чималим. У статті відзначимо лише дослідження, на які автором робилися посилання. Значну цінність для розуміння теми мають праці Т. Цимбал¹, в яких обґрунтовано концепцію буттєвісного укорінення людини та представлено екзистенційне розуміння феномену еміграції з акцентом на суб’єктивній складовій. Досягнуті Т. Цимбал результати дали можливість об’єднати в єдине полотно розрізнені факти з біографії О. Бочковського та допомогли певною мірою “пояснити” мотивацію вчинків науковця. Комплексне дослідження особливостей вияву

¹ Т. Цимбал, *Людина у пошуках ґрунту: монографія*, К.; Кривий Ріг, 2010, с. 284; Т. Цимбал, *Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії*, Кривий Ріг, 2012, с. 396.

І. Каневська, Ольгерд Іполит Бочковський...

громадянської позиції лідерів української політичної еміграції 20-х рр. ХХ ст. В. Піскун² допомогло прослідити важливі моменти особистого вибору у процесі натуралізації та соціальної адаптації вченого в умовах кардинальних суспільних змін. Значний масив інформації для статті міститься у працях дослідників громадсько-політичної та наукової діяльності вченого³. Констатуємо також факт, що останнім часом збільшилась і кількість досліджень, присвячених науковим поглядам О. Бочковського⁴.

Перше, що привертає увагу в процесі самоідентифікації О. Бочков-

О. Бочковський, 1935 р.

ського, – порушення вищезазначеної традиційної схеми. Якщо говорити про етнічну складову, то слід одразу ж зауважити на відсутності українського контексту в родинному вихованні. Батьки (тато Аполлон Бочковський був польського, а мати Анна Раєцька – литовського походження) представляли у мультинаціональній Російській імперії національні меншини, до яких застосовувався режим особливого правового регулювання (з 1864 р.) та політика агресивної русифікації.

Згадок або спогадів про традиції і звичаї своєї родини О. Бочковський не залишив, тому важко оцінити сімейне виховання з точки зору його

² В. Піскун, *Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття): монографія*, К., 2006, 672 с.

³ С. Шевченко, *Письменники-поляки – уродженці Єлисаветградщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)*, Архіви України, 4 (2005) 164; В. Zilynskyj, *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945(1994)*, Praha, 1995, 129 s.; P. Hlaváček, M. Fesenko, *(Ne)šťastná Ukrajina. Osobnosti Ukrajinské svobodné university v Praze 1921–1945*, Praha, 2015, с. 88–91, тощо.

⁴ Т. Коломієць, *Етнонаціональна проблематика у поглядах представників української діаспори*, ВІСНИК НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право, 2 (2009) 1–9; Я. Турчин, *Інституційні механізми захисту прав національних меншин у політологічній концепції О. Бочковського*, Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, 25 (2013) 44–49; Т. Бойко, *Націологічний суб’єктивізм Ольгерда Бочковського* (доповідь на Міжнародній науковій конференції до 130-річчя від дня народження О. Бочковського, Київ, 21 квітня 2015), тощо.

впливу на майбутню самоідентифікацію вченого чи присутність елементів польської або/і литовської культури на побутовому рівні. Однак достеменно відомо, що родина притримувалася римо-католицького віросповідання і була невеликого достатку. Аргументом на користь першого твердження стали “Книги реєстрації актів про народження римсько-католицької церкви. Костел м. Єлисаветград. 1877–1893 рр.”, в яких під записами 14 і 15 за 1885 р. та 49 за 1887 р. офіційно зареєстровані діти родини Бочковських⁵. До того ж, молодший брат науковця – Тадеуш – згодом став католицьким священиком⁶. Варто відмітити імена хлопчиків – Іполит, Матуеш, Тадуеш, – які говорять про польське коріння родини. Таким чином, твердження Панаса Феденка⁷, що О. Бочковський виростав як поляк, мають певне підґрунтя.

Щодо матеріальної частини життя – родина мала службове житло, що отримав батько як працівник залізниці. Про скромність у фінансах свідчить також архівний лист-звернення Іполита до педагогічної ради Єлисаветградського реального училища, в якому він навчався, з проханням дозволити йому репетиторство у молодших класах⁸. Згодом, за відмінне навчання був звільнений від оплати⁹. Молодий та амбітний інтелектуал (на державних іспитах з усіх предметів, крім “російської мови”, отримав “5” балів і став одним із чотирьох учнів, кого було нагороджено книгою “Путешествие Его Императорского Величества Наследника Цесаревича”) О. Бочковський планував здобути вищу освіту, а тому 1903 р. переїхав до столиці Російської імперії для продовження навчання.

Санкт-Петербург на початку ХХ століття був економічним та культурним центром країни і найбільшим містом Росії за кількістю населення. “Самый конец XIX века и первые два десятилетия XX представляют собой необыкновенное явление исключительного подъема интеллектуальной деятельности в России, и в Петербурге особенно... Все историки культуры называют этот промежуток времени “веком” и даже определяют его как “серебряный век русской культуры”... Поток творческой энергии захватил всех без исключения. В рабочей среде пользовались огромной популярностью народные уни-

⁵ Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО), ф. 408, оп. 2, спр. 1, арк. 74, 96зв.

⁶ С. Шевченко, *Op. cit.*, с. 164.

⁷ П. Феденко, *Исаак Мазепа*, Лондон, 1954, с. 134.

⁸ ДАКО, ф. 60, оп. 1, спр. 172, арк. 282.

⁹ ДАКО, ф. 60, оп. 1, спр. 140, арк. 33, 46, 57.

І. Каневська, Ольгерд Іполит Бочковський...

верситеты. Без конца открывались все новые и новые театры для рабочих, мещан и мелких торговцев... Петербург во всех направлениях культурной жизни носил отпечаток “столичности”¹⁰. Усе це не могло не вплинути на світогляд молодого людини з провінційного міста. Тут починається новий етап у житті О. Бочковського: залучення його до студентського руху та знайомство з соціал-демократичними ідеями.

Що ж стало в житті науковця “граничною ситуацією”¹¹, яка підштовхнула його до прийняття рішення про еміграцію? На нашу думку, відповідь на це питання слід шукати у 2 вимірах – об’єктивному (незалежному від волі людини) та суб’єктивному.

Як слушно зазначає Т. Цимбал, еміграція завжди є дією вимушеною, оскільки рішення про виїзд завжди приймається під тиском зовнішніх обставин¹². Значною мірою реакція царизму на революцію 1905–1907 рр. стала каталізатором активних дій. Під особливий контроль уряду потрапили студенти як одна з рушійних сил протестів. Зокрема, у другому семестрі 1904–1905 навчального року у Лісовому інституті, студентом якого був О. Бочковський, було припинено навчання на невизначений термін та зачинено гуртожитки в навчальних приміщеннях¹³, розпочалися фізичні розправи й арешти учасників маніфестацій.

Панас Феденко, згадуючи свого друга та однодумця, писав про політичний виступ Ольгерда на студентському віче та переслідування поліції¹⁴. Однак, на нашу думку, не варто переоцінювати громадсько-політичну діяльність О. Бочковського у цей період. Найбільше можемо говорити про громадську активність, що була обмежена студентськими колами його навчального закладу, адже не набула широкого розголосу і не відображена в документах тієї доби. Проте, все ж таки могла, враховуючи його прихильність до модних на початку ХХ століття соціалістичних ідей, викликати зацікавлення поліції. Тому й певним перебільшенням є залучення С. Наріжним О. Бочковського до представників політичної еміграції з Наддніпрянщини, що складалася

¹⁰ Д. Лихачев, *О петербургской культуре начала XX века*, Петербург. Художественная жизнь. 1900–1916. Фотолетопись, Санкт-Петербург, 2001, с. 5–9.

¹¹ Поняття за Т. Цимбал, *Феномен еміграції...*, 191.

¹² Т. Цимбал, *Феномен еміграції...*, с. 29.

¹³ *Санкт-Петербургская государственная лесотехническая академия. Страницы истории – 200 лет. (1803–2003 гг.)*, Санкт-Петербург, 2003, с. 207, 214

¹⁴ П. Феденко, *Op. cit.*, с. 134.

з членів новозаснованих соціал-демократичної та соціал-революційної партій¹⁵.

З іншого боку, остаточне рішення про від'їзд людина приймає особисто. Не останню роль у цьому відіграв “феномен свободи”. Особисте незадоволення обставинами життя, небажання жити під тиском, розчарування і чітке усвідомлення обмеженості самореалізації у системі царської Росії та неможливості змінити ситуацію, зважаючи на жорстку політику щодо національних меншин, остаточно визначили перевагу на користь від'їзду за кордон. У своїх спогадах О. Бочковський своє рішення емігрувати аргументував кількома яскравими реченнями: “Європа від молодих років була моєю духовною батьківщиною. Я ніколи не поділяв ні слов'янського, ні революційного месіанізму Росії. З московської в'язниці царату я тікав у Європу немов додому”¹⁶.

Отже, еміграція для науковця була обумовлена як зовнішньою, так і внутрішньою необхідністю. При чому, на нашу думку, необхідність самореалізації та свободи, яка б дозволяла зберегти свою особистість та не підлаштовуватися під державну систему, мали для науковця вирішальне значення. Виходячи з цього твердження, відносимо вченого до інтелектуальної еміграції початку ХХ століття, а саме до категорії, яку сучасні дослідники визначають як “brain waist” – “розтрата мізків”. До цієї групи зараховують висококваліфіковану робочу силу, а також талановиту молодь (студентів, аспірантів тощо).

Пошук європейського дому тривав недовго: з України О. Бочковський виїхав восени 1905 р. до Кракова, а вже в січні 1906 р. на решту свого життя оселився у Празі¹⁷. Можемо лише припустити, що польсько-австрійський Краків цього періоду не вразив молодого ідеаліста, який планував жити у Парижі, за його словами, “тодішньої революційної Мекки для всіх тих, хто мусів тікати від безпросвітньої столипінської реакції”¹⁸.

Перші роки у новій країні стали своєрідним викликом для молодого емігранта: нова культурна спільнота, відсутність чітких перспек-

¹⁵ С. Наріжний, *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, Прага, 1942, с. 11.

¹⁶ О. Бочковський, *Из спогадів про Т. Г. Масарика*, Кур'єр Кривбасу, 236–237 (2009) 294.

¹⁷ *Národní archiv ČR (далі – NACR)*, f. Evidence obyvatelstva, Policejna přihláška na jmeno Vočkovskij Hipolit.

¹⁸ О. Бочковський, *Из спогадів про Т. Г. Масарика*, Тризуб, 29–30 (1930) 21.

І. Каневська, Ольгерд Іполит Бочковський...

тив і роботи, незакінчена освіта і, нарешті, незнання мови. “Як і всі, хто покінчили російські школи, про чехів я дуже мало знав. Крім Івана Гуса – і то з Шевченка – мабуть нічого; зрештою, це була для мене Австрія”¹⁹, – відзначав він у спогадах. Слід у той же час відмітити і переваги, які мав О. Бочковський у своєму “нульовому стані”²⁰. Насамперед, вік. На момент оселення у Празі йому 21, що дозволяло продовжити навчання та відносно швидко і легко вивчити чеську тощо. У силу молодості був відкритий до всього нового. До того ж, він не мав сім’ї, що уможлиблювало витрату часу на самопошук. І, нарешті, для нього була характерна висока психологічна мотивація до адаптації у новому суспільстві. “Австрія тоді, під впливом революційних подій у Росії, політично “відмоложувалася”. Велася саме рішуча боротьба за реформу виборчого закону до віденського парламенту. Відбувалися часто політичні віча, а навесні і робітничі маніфестації. Все це на тлі жажливої реакції у царській Росії – приємно вражало, рятувало перед невчасним песимізмом після революційного дебаклю;”²¹ – з ентузіазмом відзначав науковець у своїх спогадах. Ці позитивні риси стали висхідною точкою для творчості та діяльності вченого, а чеська мова й освіта стали для підданого Російської імперії основними засобами інтегрування до тогочасного австрійсько-чеського суспільства на початку еміграційного життя.

Як П. Феденко, так і краєзнавець С. Шевченко відзначають перевагу польського середовища у перші роки проживання О. Бочковського у Празі²². Проте у жодній з публікацій не наводяться назви організацій чи імена людей, з якими науковець підтримував контакти. У той же час чеський історик і україніст Б. Зілинський у своєму дослідженні²³ включає О. Бочковського до української студентської громади чеського університету Карла-Фердинанда. Ця група виділялася своєю прихильністю до соціал-демократичного руху та поряд з навчанням займалася громадсько-політичною діяльністю. Аргументи на користь українського фактору знаходимо і в спогадах самого науковця. Йдеться про “чеську лекцію професора Вергуна”, згадка про яку

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Поняття за Т. Цимбал, *Феномен еміграції...*, с. 49.

²¹ О. Бочковський, *Из спомодів про Т. Г. Масарика*, Тризуб, 29–30 (1930) 21.

²² П. Феденко, *Op. cit.*, с. 134.; С. Шевченко, *Op. cit.*, с. 164.

²³ В. Zilynskij, *Op. cit.*, s. 130.

міститься також у тогочасній періодиці, зокрема, на шпальтах української газети “Рада”²⁴.

“Десь за рік після мого приїзда до чехів у Празі з’явився з лекцією про Росію відомий галицький ренегат – теперішній російський професор, д-р Вергун. Мене сповістив про цю лекцію в останній мент Л. Ганкевич. Було наперед відомо, що вона буде чорносотенна, хоч влаштовували її кола, близько стоячі до національної соціалістичної партії В. Клофача. Вдалося на швидку змобілізувати все, що було революційного у Празі з під царату, на цей виклад. Ми не помилялися, промова д-ра Вергуна була суто чорносотенна і виявляла повне ігноранство у внутрішні політичних справах Росії. Головним його джерелом було відоме “Новое время”. Ми, опоненти, з місяця реплікували на його капітальні дурниці що-до жовтневої революції. Він наразі був збентежений, бо не сподівався опозиції, відтак титулував нас “бомбометателями” і нацьковував проти нас аудиторію, яка і так була вороже настроєна що-до нас. Мало що не дійшло до бійки. Нам не дали слова і ледве що не вигнали силою із залі. Студентська молодь поступова, присутня на цих зборах, потім виявилось, що це були головне “масариковці” – влаштувала ad hoc нове віче в “Академічному Домі” і закликала на нього д-ра Вергуна для дискусії. Там Л. Ганкевич і я поклали москвофільського референта про Росію на обидві лопатки і примусили його прилюдно заявити, що він нічого не тямить у революційних справах на Сході Європи”²⁵.

Таким чином, виступ на лекції восени 1907 р. став своєрідним стартом для О. Бочковського у громадсько-політичному середовищі австрійської Чехії. Протестна акція, організована ним разом з Л. Ганкевичем, збурила інтерес до діяльності української громади та сприяла налагодженню співпраці з чеськими виданнями: часописом “Pravo Lidu” та газетою “Čas”. Тоді ж науковець налагодив особисті контакти з К. Душеком, одним із близьких соратників Т. Масарика, доктором Я. Гербенем, головним редактором видання “Čas”, тощо. Вже за півроку О. Бочковський активно включається у громадське життя Праги, наприклад, виконував обов’язки секретаря на молодіжному демо-

²⁴ Н. В., *Спомини про одну гастроль Д. Вергуна у Празі*, Рада, 30 (1913) 1–2.

²⁵ О. Бочковський, *Из спогодів про Т. Г. Масарика*, Кур’єр Кривбасу, 236–237 (2009) 291.

І. Каневська, Ольгерд Іполит Бочковський...

кратичному з'їзді (червень 1908 р.), протектором і головою якого виступив А. Черни²⁶. Крім того, розпочалася багатолітня співпраця з празьким часописом “Slovanský Přehled” і, власне, з цього видання починається продуктивна журналістська діяльність молодого емігранта.

Дослідниця В. Піскун слушно відзначає, що закорінене поняття “Росії-батьківщини” багатьом підданим Російської імперії ускладнило та уповільнило процес національної самоідентифікації²⁷. Це можна пояснити, насамперед, державно-політичним устроєм країни народження. Первинна етнічна ідентифікація людини проходить у дитинстві й поліетнічне середовище, особливо у випадках приналежності особи до меншості, що піддається дискримінації, сприяє ідентифікуванню себе з домінантною групою населення, і лише згодом відбувається свідоме залучення людиною культурних цінностей і переконань та процес ідентифікації стає керованим²⁸. Власне, це й можна простежити в біографії О. Бочковського. Як відзначалося раніше, родина вченого входила до числа тих, що підпадали під режим особливого правового регулювання, і сам науковець довгий час зберігав своє російське підданство і тому був заарештований австрійською поліцією у серпні 1914 р. у зв'язку із початком війни. Загалом же фактично до кінця першого десятиліття ХХ ст. його громадсько-політична активність не мала чітко вираженої національної приналежності та мала переважно антиросійський, точніше антиімперський характер. Усвідомлення ж ним себе як представника конкретної національної спільноти розпочалося вже у Празі. Самовизначення мало поступовий виважений характер та ймовірно відбувалося протягом 1907–1910 рр. На цей період у житті науковця припадають відвідування лекцій у чеському університеті Карла-Фердинанда, участь у громадських заходах студентської громади, початок журналістської діяльності та робота над першими власними науковими розвідками і перекладами українських літературних творів. Слід зауважити, що важливу роль відіграло спілкування з професором Т. Г. Масариком, який був учителем, старшим другом і зразком для наслідування.

У тому, що О. Бочковський визначив себе українцем, на нашу думку, певну роль відіграв випадок. Як зазначалося вище, науковець

²⁶ До складу української групи входили, зокрема, професор О. Колесса та доктор К. Трильовський.

²⁷ В. Піскун, *Op. cit.*, с. 101.

²⁸ Т. Цимбал, *Феномен еміграції...*, с. 174–175.

одразу ж по еміграції зблизився з українською студентською спільнотою та долучився до її громадсько-політичної діяльності, а це привело до побудови нових соціальних зв'язків у “чужому” середовищі. Саме відкритість і активність українських студентів, їх боротьба за національні права, можливість творчого самоздійснення в їх лавах сприяли пошуку позитивної національної ідентичності в українстві. А власне ідентитет “Україна-Батьківщина” сформувався у нього під впливом історіософської концепції М. Грушевського, з якою О. Бочковський познайомився під час роботи над своєю дебютною працею чеською мовою “Ukrajinská otázka”²⁹.

Особливе місце науковець виділяв мовному питанню. Більшість біографів говорять про понад 20 мов, якими він володів. Російська, латина, грецька, німецька та французька вивчалися у реальному училищі, польська і, можливо, литовська лунали вдома, чеську вивчав вже у Празі, але тільки з українською у вченого склалися виїмкові стосунки. Знайомство з літературними творами М. Коцюбинського викликало у науковця бажання зробити їх чеський переклад. Листування з письменником і власне переклад вимагали знання української мови. Свій перший лист до письменника від 23 листопада 1909 р. О. Бочковський закінчує вибаченням “за дуже негарну українську мову, але **я сам не українець** та недавно лише пізнав Вашу мову”³⁰. На нашу думку, “занурення” в українську мову стало вирішальним чинником для науковця. Пізніше у своїх працях з націології він відводив їй центральне місце в об'єднанні та кристалізації нації в суцільну громадянську спільноту. “Мова поглиблює народотворчий процес. Через мову нація об'єднується та кристалізується в суцільну громадську спільноту. Рідна мова – це міцна зброя поневоленого народу в його визвольній боротьбі”³¹.

Українська тематика захопила О. Бочковського, що простежується у назвах статей і наукових розвідок, також вчений починає співпрацювати з українськими газетами “Рада” та “Економіст”. Варто також зазначити, що більшість наукових праць та статей науковця написані українською. Ним же було зроблено переклади українською багатьох робіт іноземних авторів, наприклад, творів чеського вченого Т. Г Ма-

²⁹ H. Boczkowski, *Ukrajinská otázka*, Praha, 1910 та 1915, с. 68: Історична частина наукової розвідки насичена посиланнями на праці М. Грушевського.

³⁰ *Листи до М. Коцюбинського*. У 4-ох т., Ніжин, 2002, т. 1, с. 87.

³¹ О. Бочковський, *Вступ до націології*, Прага, 1934.

І. Каневська, Ольгерд Іполит Бочковський...

сарика, датського дослідника А. В. Крауса тощо. Таким чином, освіта і мова, як українська, так і чеська, для вченого стали засобами самоактуалізації та створили перспективи подальшого розвитку журналістських і наукових здібностей, допомогли визначити сферу зацікавлень.

Згодом О. Бочковський свідомо обирає українську мову, як рідну, Україна стала, хоча й певними чином заочно, його Батьківщиною, а решту свого життя пов'язав з українською емігрантською спільнотою і, незважаючи на прожиті понад 10 років у Празі до створення Чехословацької Республіки (жовтень, 1918), не претендував на громадянство новоствореної держави. Одним зі свідчень прояву та відстоювання своєї українськості, на нашу думку, є також принциповий запис у паспортах науковця за 1920–30-ті роки: у графі “přislušnost” та пізніше “národnost” вказана “ukrajinská”³².

Незважаючи на те, що вибір еміграції як стратегії життя, на думку деяких дослідників, породжений кризою ідентичності³³, для О. Бочковського еміграція стала прагненням та проявом діяльності. Він максимально відповідально ставився до свого життя, був самоспрямованим на власні можливості та повноцінну самореалізацію в новому суспільстві. Його спроби включитися у контекст чеської культури не були марними, про що свідчить його журналістська і наукова діяльність. Крім того, еміграція актуалізувала для науковця важливість рідної культури. Активна життєва позиція Українця була трансформована у реальну практичну діяльність на користь української справи, популяризацію її в європейському й американському політико-культурному просторі, налагодження чесько-українських відносин тощо. На підтвердження висновку про успішність інтеграції О. Бочковського до чеського суспільства варто навести уривок зі спогадів Б. Мартоса щодо історії заснування Української господарської академії в Подєбрадах: “Тоді чехи в своїй більшості були завзятими русофілами... Тому прагнення українців до створення власної держави були їм незрозумілі. Більше того, вони не хотіли визнати навіть культурної та етнографічної окремішності українського народу. На цім ґрунті між українськими професорами й студентами, з одного боку, та подєбрадським громадянством, з другого, могли виникнути зайві непорозуміння. Щоб уникнути їх, сенат УГА доручив мені організувати ряд

³² NACR, f. Evidence obyvatelstva, krabice č. 866, fólii č. B2206/3.

³³ Т. Цимбал, *Феномен еміграції...*, с. 173.

публічних лекцій чеською мовою, освітлюючи місцевому громадянству українські проблеми. Якщо я впорався з цим завданням успішно, то тільки завдяки допомозі доц. О. Бочковського. Будучи секретарем Місії УНР, живучи в Празі багато років і досконало володіючи чеською мовою, він мав широкі знайомства серед чеських літераторів і політичних діячів. Він сам прочитав декілька лекцій чеською мовою, а також допоміг мені запросити кількох видатних чеських літераторів. Відбувся цілий ряд цікавих публічних викладів...»³⁴.

Отже, у процесі самоідентифікації Ольгерда Бочковського як українця виразно переважає політична складова. Активна громадська діяльність дозволила йому за відносно короткий термін – близько року – інтегруватися до нового культурного світу Австро-Угорської імперії, віднайти своє місце в нових обставинах життя. Прогресивні, як для початку ХХ століття, політичні погляди стали основою для цілеспрямованого самовираження, а власні політичні орієнтації зрештою підштовхнули до пошуку свого національного коріння.

³⁴ Б. Мартос, *Заснування Української Господарської Академії*, Хроніка-2000, 29–30 (1999) 205.